

Karolingų renesansas: mokyklos ir ugdymo bruožai

Dalia Marija Stančienė

Docentė humanitarinių mokslų
(filosofijos) daktarė
Vilniaus pedagoginio universiteto
Etikos katedra
Studentų g. 39, LT-08106 Vilnius
El. paštas: etika@vpu.lt

Juozas Žilionis

Docentas socialinių mokslų
(edukologijos) daktaras
Vilniaus pedagoginio universiteto
Edukologijos katedra
Studentų g. 39, LT-08106 Vilnius
El. paštas: ppf.dekanatas@vpu.lt

Karolingų renesansas – specifinė istorijos atkarpa, siejusi ir savitai transformavusi antikos ir viduramžių švietėjišką bei kultūros paveldą, naujai traktavusi mokyklos ir ugdančiojo mokymo idėją. Šiuo laikotarpiu, kai kultūra iš Britų salų kėlėsi į Frankų imperijos teritoriją, svarbų vaidmenį suvaidino Biskopo (Biscop), Bedos Garbingojo (Venerable) bei Alkuino (Alcuin) teorinis ir praktiškas pedagoginis palikimas, pagrįstas mokyklų steigimu ir realaus pedagoginio proceso konstravimo sudėtingumu. Tai buvo naujas žvilgsnis į patį žmogų, pasaulio suvokimą ir žmogaus vietą kosmoso erdvėje. Straipsnyje išryškinama septynių laisvųjų menų svarba ugdant asmenybę, formuojant protingą ir dorovingą žmogų. Analizuojami kai kurių Palatine mokyklos vadovėlių turinio ypatumai, atskleidžiantys mokymo principus ir tikslus. Aptariami Karolingų renesanso kultūros ir mokyklos aspektai bei pagrindinės žmogaus lavinimo idėjos, besiremiančios sokratiškosios didaktikos metodu.

Pagrindiniai žodžiai: Karolingų renesansas, Alkuinas, mokykla, dialogas, asmenybė, ugdančiojo mokymo ir švietimo idėja.

Problemos aktualumas

Lietuvos mokykla, siekdama ugdyti visapusišką asmenybę, susiduria su sudėtinga socialine aplinka, moralumo stoka, vartotojiško požiūrio išgalėjimu. Straipsnio autoriai tikisi, kad refleksija į mokyklinės kultūros ištakas ne tik išplečia istorines žinias, bet ir prisideda prie šiuolaikinių ugdymo modelių konstravimo. Lietuvos pedagogikoje mažai tyrinėtas Karolingų renesansas, turėjęs didelę įtaką europietiško ugdymo idėjoms įsitvirtinti, davė pradžią mokykloms, vėliau universitetams atsirasti. Prieškario Lietuvoje apie pirmąsias europines mokyklas ir jų uždavinius bendrame pedago-

gikos istorijos kontekste rašė J. Gobis (1930), S. Esmaitis (Matijošaitis) (1930), A. Maceina (1939, 1990) L. Karsavinas (1933), bet specialių tyrimų šia tema nebuvo atlikta. Šiuo metu lietuviškai yra paskelbtas vienintelis Karolingų mokyklos edukacinis tekstas žurnale „*Naujasis Židinys–Aidai*“ (1993 m. nr. 11) su N. Kar-delio komentarais. Užsienio edukologijos istorijos tyrėjai, nemažai rašę apie Karolingų renesansą, pavyzdžiui, F. Copleston SJ (1962), E. Gilson (1989), P. Vignaux (2004), A. de Libera (1998), M. Rouche (2003) ir kt., atkreipė dėmesį, kad istorinio tęstinumo nepaisymas sukėlė europinės civilizacijos nuosmukį. Šiuo straipsniu bandoma reflektuoti aktualią mo-

kyklų steigimo ir ugdančiojo mokymo idėjų jo- se įsitvirtinimo problemą, nagrinėjant Alkuino tekstus.

Straipsnio tikslas – atskleisti europinės mokyklos ištakas ir parodyti tai mokyklai būdingus ugdymo proceso ypatumus, išryškinant istorinės refleksijos paskirtį edukaciniame vyksme ir dialogo svarbą ugdant asmenybę. Tikslu siekiama aptariant šiuos klausimus:

1. Europinės mokyklos ištakos.
2. Karolingų epochos švietimo reforma.
3. Septynių laisvųjų menų programa *Palatine* mokykloje.
4. Dialogas Alkuino didaktiniame metode.
5. Filosofija ir apreiškimas ugdant giluminį žmogiškumą.

Tiriama problema analizuojama **istoriografiniu ir analitiniu-interpretaciniu metodais**.

1. Europinės mokyklos ištakos: Benediktas Biskapas, Beda Garbingasis

Po Romos imperijos žlugimo pirmasis viduramžių kultūros pakilimas siejamas su frankų, vienos iš germanų genčių, bandymu suvienyti Vakarų Europos žemes ir sukurti naują imperinę valstybę. Tai pavyko Karoliui Didžiajam (Einhardas, 2005), kuris, 800 m. popiežiaus karūnuotas, tapo Karolingų imperijos nuo Mozelio iki Reino upių valdovu. Karolingų valdymo laikotarpiu, padedant popiežiui, buvo reformuota Bažnyčia ir evangelizuota rytinė imperijos dalis. Karolis Didysis suprato mokslo svarbą: savo dvare pradėjo telkti mokslininkus, visoje imperijoje steigė mokyklas ir rūpinosi menu. Karolio Didžiojo iniciatyva į Frankų valstybę buvo perkelta Britų salose suklestėjusi lotyniškoji švietimo sistema.

Didžiojoje Britanijoje lotyniškos kultūros pradžia sąlygiškai skaičiuojama nuo 669 metų

(Copleston, 1962, p. 124), kai Romos popiežius Vitalijanas (Vitaliano, 657–672) paskyrė graikų vienuolį Teodorą Tarsietį Kenterberio arkivyskupu. Arkivyskupas atvyko kartu su afrikiečiu abatu Adrianu. Juos lydėjo tuo metu Romoje baigęs mokslus benediktinų ordino vienuolis Benediktas Biskapas (~628–690) (Histoire, 1969, p. 1634), kilęs iš Nortumberlando grafystės. Jis palaikė arkivyskupo ir abato, kurie Kenterberyje prie vienuolyno įkūrė mokyklą ir joje biblioteką, iniciatyvą – parvežė iš Romos daug religinių ir mokslo knygų. Šias knygas jis atidavė ne Kenterberio, bet savo gimtinės Nortumberlando arkivyskupijai. Nortumbrijos karalius Etelfridas (Ethelfrith) jam dovanavo Vermute, prie Ver (*Wear*) upės žiočių, nemažą žemės sklypą. Ten Biskapas 674 m. įkuria Šv. Petro vienuolyną (*Saint-Peter of Wearmouth*), o prie jo mokyklą ir biblioteką. Po metų jis atsivežė iš Galijos vitražo specialistų ir mūrininkų, mokančių romaniniu stiliumi (*ecclesiam juxta Romanorum*) statyti akmenines bažnyčias ir puošti vitražais jų langus. Tuo metu anglai dar nebuvo susipažinę su spalvoto stiklo kūrybos paslaptimis, todėl 675 m. datuojama vitražinio meno pradžia (Archer, 1979, p. 2) Anglijoje. Papuošęs bažnyčios, vienuolyno valgomojo ir priimamojo kambarių langus vitražais, Biskapas vėl išvyko į Romą atsivežti giedojimo specialistą ir daug vienuolyno bibliotekai surinktų įvairių knygų ir rankraščių (*innumerabilem librorum omnis generis copiam*) (Gilson, 2004, p. 140). Karalius Etelfridas, pritardamas šiai Biskopo veiklai, dovanoja jam antrą žemės sklypą Vermuto šiaurėje, netoli Tainos (*Tyne*) upės žiočių, Jarrove (*Jarrow*). 682 m. Biskapas įkūrė Jarrove antrą vienuolyną su mokykla ir biblioteka ir pavadino jį šv. Pauliaus vardu. Norėdamas išsaugoti sukaup- tas knygas vienoje vietoje, Biskapas parašė

testamentą, jame nurodė, kad šių abiejų vienuolynų bibliotekų knygos nebūtų dalijamos kitiems vienuolynams, bet nuolat kaupiamos. Biskopas surinko ne tik vertingų religinio turinio knygų, bet ir antikos bei arabų mokslininkų rankraščių, astronomijos ir gamtos mokslų traktatų, istorinių ir literatūrinių veikalų. Biskopo sumanymu šie abu vienuolynai turėjo sudaryti vieną religinio mokymo ir mokslinių studijų centrą, turinti du abatus, kurių viršininkas ir vadovas buvo jis pats. Būtent šiuose vienuolynuose subrendo vienas iš garsesnių to laikotarpio kultūros ir mokslo veikėjų, egzegetas ir istorikas Beda Garbingasis (673–735), kunigas, vienuolis benediktinas, mokėjęs lotynų ir graikų kalbas. Savo raštuose Beda pažymėjo, kad už sukauptą mokslo lobyną ir pasiektą išsilavinimą ne viena karta bus dėkinga Benediktui Biskopui: „Ši „Britanijos Bažnyčios istorija“ ir, ypač anglų tautos istorija (kiek galėjau su ja susipažinti iš antikos kūrinių, senolių sakmių ir savo asmeninio patyrimo), surašyta iš Dievo malonės mano, Bedos, Kristaus tarno ir šv. apaštalų Petro ir Pauliaus vienuolynų, esančių Vermute ir Jarrove, dvasininko. Gimęs šių vienuolynų žemėje, aš, septynerių metų tėvų buvau atiduotas abato Benedikto, vėliau Seolfrido, globai ir lavinti. Nuo to laiko, praleidęs visas dienas vienuolyne, aš atsidėjau Šventojo Rašto studijoms. Aš griežtai laikiausi regulos, kasdien giedojau pamaldose ir visada buvau patenkintas mokymu, mokymusi ir rašymu“ (Gilson, 2004, p. 140). Beda savo darbuose nagrinėjo gramatiką ir metriką, matematiką ir gamtos mokslus, egzegezė ir Šventąjį Raštą. Jo nuopelnas, anot A. Maceinos, „kad Vakarai laiką pradėjo skaičiuoti nuo Kristaus gimimo“ (Maceina, 1990, p. 712). Kaip istorikas, jis labiausiai pagarsėjo lotyniškai parengta anglų Bažnyčios ir tautos istorija, kurios tekstai ir

griežtas stilius tapo to meto mokslinių ir literatūros darbų rašymo pavyzdžiu. Bedos dėka lotynų kalba įsitvirtino Anglijoje kaip literatūrinė kalba tiek poezijoje, tiek prozoje. Be to, Beda savo mokiniams rašė vadovėlius. Lotynų kalbai ir rašybai išmokti jis parengė ortografinį žodynėlį „*De orthographia*“, kuriame abėcėlės tvarka pateikė raides ir žodžius, pridėdamas įvairių pavyzdžių kalbos mokymui ir posakių. Taip pat parašė poetikos vadovėlį „*De arte metrica*“, kuriame skaitytojas supažindinamas su metro ir ritmo santykiu, skiemenų mokslu poezijoje. Kitame darbe „*De schematibus et tropis*“ aiškinama apie Šventraščio retorines figūras ir alegorijas, o veikaluose „*De temporibus*“, „*De temporum ratione*“, „*De ratione computi*“ randame daug vertingos informacijos apie laiko vienetų, chronologiją, bažnytinį kalendorių. Vienas iš svarbesnių darbų yra enciklopedinio pobūdžio kūrinys „Apie daiktų prigimtį“ („*De rerum natura*“), kuriame Beda bando nusakyti visą ir didingą pasaulio sandarą: „Pasaulis yra visa ko visuma, susidedanti iš žemės ir dangaus, apsupta keturių elementų: ugnies, kuria šviečia žvaigždės; oro, kuriuo kvėpuoja visi gyviai; vandens, kuris jungia žemę, ją apjuosdamas ir perskverbdamas; pačios žemės, kuri yra pasaulio viduryje ir žemiausioje vietoje ir stovi nejudanti... Elementai skiriasi savo prigimtimi ir padėtimi. Žemė, kaip sunkiausia, negalinti jos pakelti kitai gamtai, užima tarp kūrinių žemiausią vietą. Kiek vanduo yra lengvesnis už žemę, tiek sunkesnis už orą. Jeigu oras kartais inde patenka po vandeniu, tuojau, kaip lengvesnis, iškyla į viršų. Ugnis, materialiai uždegta, ieško natūralios savo vietos viršum oro...“ (Baeda, 1992, p. 713). Šis traktatas turėjo didelį poveikį materialiojo pasaulio suvokimui ir viduramžių gamtamoksliniam ugdymui. Apskritai Be-

da Garbingasis yra vertinamas kaip pirmasis ir geriausias viduramžių pedagogas praktikas ir to laiko mokslininkas, kultūros veikėjas (Maceina, 1990, p. 713). Popiežius Leonas XIII (1810–1903) 1899 m. paskelbė Bedą Garbinguoju Bažnyčios Mokytoju.

Bedos Garbingojo mokinys Ecgbertas, paskirtas Jorko (*York*) arkivyskupu, savo mokytojo įkvėptas, įkūrė prie Jorko katedros mokyklą, kuriai vadovavo, talkinamas mokinio ir bendraminčio, vėliau arkivyskupo Elberto (*Aelbert*). Ši mokykla, vadovaujama arkivyskupų Ecgberto ir Elberto mokinio Alkuino (730–804) (Dictioner, 2002, p. 33), dar žinomo kaip Albinas Flakas (*Flaccuss Albinus*), tapo vienu iš svarbiausių to meto Anglijos kultūros ir mokslo centrų, garsėjusių savo turtinga biblioteka ir iškiliais mokslininkais. Be to, reikėtų nepamiršti, kad Jorko mokykla skatino kultūros, rašto ir mokslo formavimąsi Karolingų imperijoje. Bet grįžkime prie Alkuino, pagrindinio europinės švietimo sistemos reformatoriaus.

2. Jorko mokyklos idėjos Karolingų švietimo reformoje

Alkuinas, gimęs Jorko didikų šeimoje, išsilavinimą įgijo Jorko katedros mokykloje. 767 m. Jorko arkivyskupu buvo paskirtas Elbertas, kuris mokyklos priežiūrą pavedė diakonui Alkuinui. Nuo 766 m. Alkuinas dirbo bibliotekininku, o apie 780 m. (Dictioner, 2002, p. 33) buvo paskirtas šios mokyklos vadovu. Viduramžiais vienuolių ir jų mokyklų bibliotekininko pareigos buvo labai vertinamos, nes paprastai bibliotekininkas, nesant viršininko, jį pakeisdavo, o vėliau perimdavo šį postą. Popiežiaus dvare bibliotekininkas (jis dirbdavo ir archyvaru) dažniausiai buvo atsakingas ir už Bažnyčios politiką.

Alkuinas prisiminimuose apie arkivyskupą Elbertą pažymi, kad jis buvo aistringas pedagogas, perdavęs meilę tiek mokymuisi, tiek mokymui (Gilson, 2004, p. 142). Jorko mokykloje Elbertas mokė jaunuomenę pagal *trivium* ir *quadrivium* programą: „Mokytasis Elbertas pagirdė sugrubusius protus tiesiai iš įvairių mokslo šaltinių; vieniems jis stengėsi perduoti gramatikos meną ir taisykles, kitus apliedavo retorikos vilnimis; su vienais užsiiminėjo teisminėmis kalbomis, o kitus mokė Aonijos dainų. Daugelį jis išmokė groti Kastalijos fleita arba prasismelkti į Parnaso viršūnę; kiti per jį susipažino su dangaus skliauto harmonija, saulės ir mėnulio keliais, penkiomis ašigalio juostomis, septyniomis planetomis, žvaigždžių judėjimo dėsniais: jų patekėjimo ir nusileidimo, jūrų judėjimu, žemės drebjimais, žmogaus, žvėrių, paukščių ir visų miške esančiųjų prigimtimi; jis atskleidė įvairias skaičių savybes ir dermes: išmokė apskaičiuoti Velykų laiką ir ypač išaiškino Šventojo Rašto paslaptis“ (Alkuinas, „Apie Jorko bažnyčios švietėjus ir šventuosius“, eil. 1431–1447) (История, 2001, p. 55–56). Taigi *septynių laisvųjų menų* programa, kurią propagavo Jorko mokykla, ugdytiniams teikė gana platų, patrauklų ir universalų išsilavinimą.

781 m. Alkuinas karaliaus Evaldo (*Aefwald*) buvo pasiūstas į Romą parvežti palijo (katalikų liturginių drabužių dalis – balta vilnonė juosta su šešiais juodais kryžiais, permetama per kaklą) naujam arkivyskupui, Elberto įpėdiniui Inbaldui (*Eanbald*). Grįždamas Alkuinas Parmoje susitiko su Karoliu Didžiuoju, kuris jau buvo girdėjęs apie garsiąją Jorko katedros mokyklą ir jos vadovo Alkuino administracinius ir didaktinius nuopelnus. Karolis Didysis vertino mokslą ir menus, telkė intelektualus. Savo dvare jis įsteigė Akademiją, dar vadinamą Palatine (lot. *Pa-*

latium – rūmai). Į Akademią imperatorius kvietėsi nemažai įvairių tautų eruditų, mokslo ir meno žmonių, kurie buvo pasirengę ugdyti kilmingus jaunuolius valstybės tarnybai ir valdymui. Karolis Didysis pakvietė Alkuiną atvykti į dvarą ir reformuoti švietimo sistemą. Gavęs karaliaus ir Jorko arkivyskupo leidimą, Alkuinas priėmė Karolio Didžiojo kvietimą ir nusprendė įgyvendinti Jorko mokyklos švietimo politiką frankų valstybėje (Rouche, 2003, p. 226). 782 m., atvykęs į Karolio Didžiojo dvarą, imperijos sostinėje Aachene, jis pradėjo vadovauti Palatine mokyklai, kuri istorijos tyrinėtojų laikoma Paryžiaus universiteto prototipu (Copleston, 1962, p. 125). Taip Alkuinas tapo Karolio Didžiojo imperijos intelektualinės ir bažnytinės reformos įkvėpėju ir organizatoriumi (Gilson, 1989, p. 111). Karolis Didysis, kovodamas su neraštine, 787 m., Alkuino padedamas, paskelbė kapituliarijų (įstatymų tekstai) „*Encyclica de literis colendis*“, kuriame buvo rašoma, kad vyskupijose ir vienuolynuose, be vienuoliško gyvenimo taisyklių ir religinių praktikų, būtų pagalvota apie „mokslus ir jų mokymą kiekvienam pagal jo gebėjimus, kas jam duota nuo Dievo; tiek vienuolyno taisyklės padeda papročių dorovei, tiek mokymas ir mokymasis puošia mūsų kalbą; (...) mes pradėjome bijoti, kad jeigu broliai taip mažai išmano rašybos meną, tai dar mažiau – Šventojo Rašto skaitymą. Mes visi gerai žinome: kad ir kokios pavojingos klaidos žodžiuose, bet pavojingesnės prasmės suvokimo klaidos“ (Encyclica, 2001, p. 51). 789 m. Karolis Didysis skelbia kapituliarijų „*Admonitio generalis*“, kuriame buvo suformuluota kilni švietimo idėja, kad prie vyskupo katedros ir kiekvieno vienuolyno būtų steigiamos mokyklos.

Palatine mokykloje Alkuinas dėstė Šventąjį Raštą, antikinę literatūrą, gramatiką, astronomiją ir rašė vadovėlius. Jo mokiniai buvo visa

Karolio Didžiojo šeima ir pats imperatorius. Mokėsi pas Alkuiną ir pirmasis Karolio Didžiojo biografas Einhardas (770–840) (Petrauskas, 2005, p. 21), 794 m. atvykęs studijuoti į *Palatine* mokyklą, o baigęs studijas tapęs šios mokyklos vadovu. Alkuiną Einhardas apibūdino, kaip „visapusiškai išsilavinusių saksų kilmės vyrą iš Britanijos“ (Einhardas, 2005, p. 89). Reikia pabrėžti, kad viduramžiams Alkuinas atgaivino ne tik vėlyvosios antikos *septynių laisvųjų menų* dalykus, bet ir sokratišką dialogą kaip mokymo metodą. Alkuino parašyti vadovėliai daugiausia yra didaktinio pobūdžio, juose mokytojas, atsakydamas į mokinio klausimus, perteikia ne tik mokomojo dalyko žinias. Vadovėliuose kreipiamas dėmesys į mokymo logiką ir metodiką, įžangoje nurodomi mokymosi tikslai ir uždaviniai, išryškinama pati pažinimo procedūra. Alkuinas, dėstydamas kokį nors dalyką, vartodavo daug metaforų, parafrazių, palyginimų, perkeltinių reikšmių, daug socialinių ir kultūrinių sąvokų, kurias Karolingų imperijoje privalėjo žinoti kiekvienas išsimokslinęs žmogus.

3. Dialogas Alkuino didaktiniame metode

Dialogo svarba asmenybei ugdyti išryškėja Alkuino apie 785–786 m. parašytame vadovėlyje „*Grammatica*“, skirtame kalbos mokymuisi. Vadovėlis sudarytas iš dviejų dalių. Pirmojoje, įvadinėje dalyje, dar vadinamoje „*Disputatio de vera philosophia*“ („Pokalbis apie teisingą filosofiją“), mokytojas aiškina mokiniams, kaip, mokantis gramatikos, retorikos, dialektikos, aritmetikos, geometrijos, muzikos ir astrologijos, žingsnis po žingsnio yra pasiekama tikroji išmintis. Alkuinas, pritardamas savo mokytojui Egbertui, kad septyni laisvieji menai bu-

vę ne žmonių sumanyti, o Dievo dovanotas kūrinys, pažymi antikos mąstytojų ir katalikų mokyimo svarbą jaunuomenės lavinimui, tvirtina, kad krikščioniui turėtų būti gėda neišsaugoti ir neišmanyti laisvųjų menų. Taigi lavinimosi ir mąstymo būtinumas, kaip išmintingo žmogaus požymis, jau viduramžiais tampa dorovine norma, kuri tapatinama su aristoteliškąja intelektualumo samprata. Skaitydamas Augustino, Boetijaus ir kitų patristų darbus, Alkuinas pabrėžia filosofijos reikšmę asmenybės ugdymui, atkreipdamas dėmesį, kad svarstymai galimi dėl Dievo žmogui dovanotos prigimties, t. y. proto ir jam suteiktų apreiškimų. Tokia Alkuino pozicija akivaizdžiai atsiskleidžia „*Disputatio de vera philosophia*“ mokinio klausimu: „O, išmintingasis mokytojau, mes dažnai girdėjome tave sakant, kad filosofija yra visų dorybių mokytoja, ir kad iš visų pasaulio turtų tik ji viena savo turėtojo niekada nepaliko skurde. Greičiau pasakyk mums, [...] žinoti geidžiantiems, kas yra jos mokymo viršūnė ir kokiais laiptais galima į ją pakilti...“ ir Alkuino atsakymu: „Iš tiesų man lengva jums rodyti išminties kelią, jeigu ją mylite tik dėl Dievo [dėl daiktų pažinimo], dėl sielos tyrumo, dėl tiesos pažinimo ir dėl jos pačios, o ne dėl žmogiškų liaupsių arba pasaulio garbės, arba ir dėl apgaulingo turtų troškimo [...]“ (Alcuini, *Disputatio*, 1863, p. 849–850). Alkuinas, kaip teologas, teigė, kad kelias į išmintį sudarytas iš septynių laiptelių, t. y. septynių laisvųjų menų. Filosofų ištobulinti, šie menai tapo katalikų Bažnyčios gynėjais, padedančiais nugalėti visas erezijas.

Frankų ir saksų vaikai gramatikos *Palatine* mokykloje buvo pradedami mokyti nuo keturiolikos, penkiolikos metų. Gramatikos pradžiai buvo studijuojami pasitelkus morfologiją ir etimologiją, taikant *teikiamąjį pokalbį*.

Alkuino vadovėlyje „*Gramatica*“ išdėstytas kursas rodo *Palatine* mokyklos mokymo ypatumus perteikiant žinias ir įtvirtinant atmintyje rašybos taisykles dialoginiu metodu.

Iš antrosios vadovėlio dalies išryškėja, kad pirmiausia mokytojas su mokiniais bando išsiaiškinti dialoginio kalbėjimo principus ir taisykles, kurių laikantis atrandamos tiesos ir įgyjama žiniu. Alkuino mokykloje dialogas buvo traktuojamas kaip euristinis pokalbis, pagrįstas klausimų – atsakymų forma. Mokiniais buvo aiškinama, kad dialogas susideda iš trijų dalių, kurios atsispindi analizuojamuose dalykuose. Pirmoje dialogo dalyje kalbama apie patį daiktą (*res*), antroje dalyje nagrinėjama daikto samprata (*intellectus*), o trečiojoje – daikto pavadinimas, atskleidžiamas balsu (*voces*): „Yra trys dalykai, kuriais pripildomas kiekvienas pokalbis ir svarstymas: daiktai, sampratos, balsai. Daiktai yra tai, ką mes suvokiame sielos protu; sampratos – tai, kuo daiktus suprantame; balsai – tai, kuo parodome suprastus daiktus; dėl jų, kaip minėjome, išrastos raidės“ (Alcuini, *Grammatica*, 1863, p. 854). Taigi kiekvienas daiktas turi vardą ir, jeigu žmogus jo nežino, tai, pasak Alkuino, mokomojo dialogo metu gali sužinoti to daikto vardą ir išsiaiškinti jo prasmę.

Išaiškinęs mokiniams dialogo vedimo tvarką, mokytojas su mokiniais aptaria keturis skiriamuosius ištartų žodžių požymius: suprantamumas (*articulata*), nesuprantamumas (*inarticulata*), išreiškiamumas raštu (*literata*), neišreiškiamumas raštu (*illiterata*). Suprantami yra tie ištarti žodžiai, kurie junginyje vienas su kitu įgyja prasmę, pavyzdžiui, *Arma virumque cano* (apdainuoju karo žygius ir didvyri) (Alcuini, *Grammatica*, 1863, p. 854) ir t. t. Nesuprantami – tie, kuriems jokia prasmė nepriklauso, pavyzdžiui, *crepitus, mugitus* (traškėjį-

mas, dundėjimas) (Alcuini, Grammatica, 1863, p. 854). Išreiškiami raidėmis – tie žodžiai, kuriuos galima užrašyti; neišreiškiami raidėmis – tie junginiai, kurių negalima užrašyti (Alcuini, Grammatica, 1863, p. 854).

Aptarus su mokiniais žodžių jungimo taisykles, toliau yra gilinamasi į paties žodžio „raidė“ (*littera*) prasmę. Mokiniai pastebi, kad žodis *littera* yra sutrumpinta sąvokos *legitera* (*leg* + *littera*) forma, o tai reikštų, kad *littera* yra priemonė arba kelias (*iter*) skaitantiesiems (*legentibus*) suvokti daiktų esmę. Be to, mokiniai pažymi, kad *littera* yra mažiausia ištarto garso dalis. Pokalbio metu mokytojas patikslina, kad raidės yra nedalomos todėl, jog kalba susideda iš žodžių, o pastarieji iš skiemenų; skiemenys savo ruožtu dalijami į raides, bet raidės padalyti negalima, nes ji yra mažiausias elementas, išreiškiantis tam tikrą kalbinį garsą. Toliau mokiniai aiškinasi, kad raidės yra skirstomos į balsius ir priebalsius, o priebalsiai – į pusbalsius ir dusliusius. Kad geriau įgustų skirstyti raides pagal garsus, mokytojas mokiniams pateikia vaizdingą pavyzdį: „Balsės yra tarsi siela, priebalsės – tarsi kūnas. O siela judina ir save, ir kūną. Kaip kūnas be sielos nejuda, taip ir priebalsės be balsių. Mat, nors priebalsės gali būti atskirai parašytos, be balsių negali būti ištartos arba turėti galios“ (Alcuini, Grammatica, 1863, p. 855). Mokiny, paskatintas mokytojo palyginimo, priduria, kad Donato (*Aelius Donatus*, IV a. romėnų gramatikas) knygoje rašoma, jog raidėms priklauso trys dalykai: vardas (*nomen*), pavidalas (*figuram*), galia (*potestas*).

Alcuino parašytas vadovėlis „*Grammatica*“ rodo, kad jis naudojo stoikų metodu, aiškindamas kalbą kaip svarbiausią filosofinių minčių reiškinio priemonę. Nuo sofistų laikų jaunimas buvo ugdomas pasitelkus gramatiką,

laipsniškai pereinant nuo paprastų prie sudėtingų dalykų aiškinimo. Tą patį daro ir Alkuinas, pereidamas nuo garsų ir raidžių komentavimo prie skiemenų mokslo bei žodžių kilmės nagrinėjimo. Be to, mokant gramatikos *Palatine* mokykloje buvo remiamasi romėnų gramatikos Elijaus Donato vadovėliu, kuriame analizuojami garsai, skiemenys, metrika, kirčiai, rašyba, skryba, aštuonios kalbos dalys, stiliaus klaidos.

Visai kitokio pobūdžio yra mokomasis dialogas su Karolio Didžiojo sūnumi „Kilmingiausiojo karališkojo jaunuolio Pipino pokalbis su mokytoju Albinu“ („*Disputatio regalis et nobilissimi juvenis Pippini cum Albino scholastico*“) (Alkuinas, 1993, p. 12–16), parašytas apie 790 m. Tuo metu karalaičiui Pipinui buvo apie keturiolika metų, o mokymo metodas, kurį pasirinko jo mokytojas Alkuinas, – pasaulio ženklių pažinimas, pasitelkus mįsles. Visas pokalbio detales Alkuinas iš anksto suplanavo, pasinaudodamas didingu Karolingų epochos folkloru ir literatūra. Priešpaskutinis Alcuino klausimas: „Ką laikai rankoje“ ir Pipino atsakymas: „Tavo laišką, mokytojau“, bei paskutinis Alcuino ištartas sakiny: „Sėkmingai skaityk, sūnau“ (Alkuinas, 1993, p. 16), rodo, kad šio pokalbio tekstas laiško pavidalu Pipinui buvo perduotas su galimais mokinio atsakymais, kuriuos mokytojas tarsi atspėjo iš anksto. Tai gi pats tekstas, reikšmingas kaip mokomoji priemonė, Alcuino yra traktuojamas kaip vientasis skaitymo kelias. Toks tekstas, kuriame pokalbio turinys yra savarankiškas, nereikalaujantis ryšio su išoriniu pasauliu, t. y. mįslės įjėnamos mįslėmis, yra svarbus ugdant loginį mąstymą ir vaizduotę. Šiame tekste aprašyti reiškiniai, vykstantys pasaulyje, aiškinami per vienu mįslių santykius su kitomis, neieškant vidių priežasčių ir ryšio su išoriniu pasauliu, t. y.

buvo bandoma ne pažinti pasaulį, o jį atpažinti iš simbolių. Tokie tekstai yra būdingi viduramžiams, nes to meto žmogus tikėjo, kad žino absoliučią tiesą ir absoliučią prasmę, kuri yra patvirtinta Apsireiškimo ir Bažnyčios autoritetų. Todėl ir Alkuino tekstas yra „nuolančius ir nusižeminęs, be ambicijų ir kompleksų, be pretenzijų į gnoseologinę totalybę, kuri yra absoliuti Dievo, kaip aukščiausiojo Suvereno, monopolija“ (Kardelis, 1993, p. 8). Tokie tekstai rodo scholastinių apibrėžimų formavimosi pradžią. Jau pats pirmasis šio teksto klausimas „Kas yra raidė?“ (Alkuinas, 1993, p. 12) tarsi įremina dialogą, susisiedamas su paskutiniu atsakymu, kaip nuoroda, kad studijuojant tekstą (laišką) bus galima suvokti supantį pasaulį. Taip skaitytojas (mokinys), įtrauktas į komunikacijos procesą, tarsi pats modeliuoja kūrinį, kuris savo reikšmę įgyja sakymo aktu. Šis Alkuino tekstas susideda iš 110 savarankiškų fragmentų, pateiktų klausimų ir atsakymų forma. Juose kalbiniai posakiai simbolizuoja daiktų ir reiškinių alegorijas arba analogijas. Kai kurios iš šių alegorijų plečia ugdytinio pasaulėvaizdį. Pokalbyje analizuojamos dvi pagrindinės temos: žmogus ir gamta. Žmogaus gyvenimas traktuojamas anatomiškai, aptariant gyvybės ir mirties realijas. Pasaulį Alkuinas, kaip ir graikų filosofai, vaizduoja susidedantį iš keturių stichijų, kurias reikia atkovoti iš chaoso. Būtent šie klausimai ir atsakymai mums leidžia suprasti mąstymo ankstyvaisiais viduramžiais ypatumus, kai krikščioniškoji išmintis dažniausiai buvo reiškiami metaforomis.

Mokytojas Pipinui aiškina, kad mėnulis yra nakties akis, rasos dosnulis, orų pranašautojas, o gamtos malonė – dienos garbė, valandų paskirstytoja. Panašiai samprotaudamas Alkuinas Pipinui apibūdina lietų, debesis, vėją, jūrą ir kitus gamtos daiktus bei reiškinius. Dialogo

pabaigoje Alkuinas, kaip sumanus mokytojas, norėdamas sužadinti Pipino iniciatyvumą, pagiria jį kaip kuklų ir gabų mokinį ir pasiūlo jam pačiam pabandyti atspėti keletą stebuklingų dalykų. Šitie dalykai – tai savitos mįslės, kurias Pipinas, mokytojo padedamas, turi įminti.

Alkuinas savo mokiniui mena tokią mįslę: su juo be liežuvio ir balso kalbėjosi kažkoks nepažįstamasis, kurio niekada nebuvo nei matęs, nei girdėjęs, nei pažinęs. Pipinas tuoj pat pateikia mokytojui atsakymą, kad greičiausiai tai buvęs sapnas. Kitoje mįslėje mokytojas tarėsi matęs, kaip negyvieji gimdė gyvąjį, o gyvasis savo pykčiui sunaikino negyvuosius. Iš Pipino samprotavimų ryškėja, kad trinant medžius gimė ugnis, kuri tuos medžius ir sunaikino.

Mindamas tokias mįsles Alkuinas ugdė mokinių vaizduotę, lavino loginį mąstymą, žadino emocijas, brandino sumanumą ir rengė juos sudėtingesniais mokymuisi. Derėtų priminti, kad mokytojo autoritetas viduramžiais buvo besąlygiškas, t. y. mokinys visada turėdavo paklusti mokytojui ir nekelti klausimo, ar teisingai mokytojas suvokia pasaulį, bet galvoti, ar teisingai jis suvokė mokytojo pateiktą klausimą ar užduotį. Tai rodo Pipino pasakymas: „Jei žinočiau, kas yra laivas, paruoščiau tau, kad ateitum pas mane“ (Alkuinas, 1993, p. 12), reiškia ne nežinojimą, kas yra *laivas*, bet mokytojo nuomonės apie *laivą* nežinojimą. Toks buvo nediskutuotinas viduramžių mokymo principas: *magister dixit* (mokytojas pasakė).

Alkuinas parašė traktatus iš teologijos „*De fide*“ („Apie tikėjimą“), etikos „*De virtutibus et vitiis*“ („Apie dorybes ir ydas“), logikos „*De dialectica*“ („Apie dialektiką“), psichologijos „*De animae ratione*“ („Apie protingąją sielą“). Moralizuojantis politinis traktatas „*Disputatio de rhetorica et de virtutibus sapientissimi regis*

Carli et Albinii magistri“ („Disputas apie retoriką ir dorybes su išmintingiausiuoju karaliumi Karoliu ir mokytoju Albinu“), yra parengtas dialogas kaip Karolio Didžiojo ir Alkuino, kuriame abu kalbantieji sutinka, kad retorikos objektas yra politika, teisė ir moralė. Paskutiniame šio traktato skyriuje aptariamos keturios kardinalios dorybės. Kaip pažymi Maceina, „Alkuinas retoriką supranta senąja klasiškine prasme, – kaip tokį mokslą, kuris ne tik moko žmogų gerai kalbėti, bet ir daro jį geresnį“ (Maceina, 1990, p. 719).

4. Karolingų laikotarpio mokyklos ir jų reikšmė europinei kultūrai

Dirbdamas Karolio Didžiojo dvare prie įvairaus žanro kūrinių, Alkuinas nuolat jautė antikos mokslo poreikį, todėl 782 m. trumpam ir antrą kartą ilgesniam laikui – 790–793 m. (Copleston, 1962, p. 125) buvo grįžęs padirbėti su rankraščiais į Jorko vienuolyną. 795 m. Alkuinas buvo kviečiamas grįžti į Jorką ir užimti arkivyskupo vietą, tačiau Karolis Didysis, suteikdamas jam garbę ir visada vadindamas Alkuiną savo mokytoju, o save jo mokiniu, norėjo, kad Alkuinas būtų šalia jo. Imperatorius uždraudė jam išvažiuoti, pažadėjo dvi abatijas Trua (Troyes) mieste. Karolis Didysis savo pažadą tesėjo – 796 m. paskyrė Alkuiną abatu į Šv. Martyno vienuolyną, turinti 200 vienuolių Tūro (Tours) mieste. Šiame vienuolyne Alkuinas gyveno iki mirties, t. y. iki 804 m. gegužės 19 d., nenutraukė draugystės su Karoliu Didžiuoju; jie aktyviai keitėsi korespondencija, aptardami mokslinius klausimus. Prie Šv. Martyno vienuolyno Alkuinas taip pat įsteigė mokyklą su biblioteka ir skriptoriumu, kuris padėjo lotyniškąja raštijai paplisti Europoje. Atsidėjęs Šv. Martyno vienuolyne mokymo ir ra-

šymo darbams, Alkuinas užsibrėžė tikslą, apie kurį rašė viename iš laišku karaliui: „sukurti Prancūzijoje naujuosius Atėnus“ (Histoire, 1969, p. 1238), t. y. jo įsteigta prie Šv. Martyno vienuolyno mokykla turėjo pranokti platoniskąją akademiją, nes joje septyni laisvieji menai dėstomi praturtinti septyniomis Šventosios Dvasios dovanomis (Gilson, 2004, p. 146).

Karolingų laikotarpio mokykla buvo dviejų pakopų: žemesniosiose mokyta pasaulietinių mokslų, o aukštesniosiose gilintasi į teologijos tiesas. Mokslai buvo modeliuojami pagal *septynių laisvųjų menų* schemą, paveldėtą iš romėnų epochos pabaigos, ir skirstomi į dvi grupes: *trivium* – gramatika, retorika, dialektika ir *quadrivium* – aritmetika, geometrija, astronomija, muzika. Mokslo ir mokymo atgimimas buvo siejamas su gramatikos studijomis. Visoje Europoje paplinta lotynų kalba, ji buvo vartojama ne tik Bažnyčios liturgijoje – lotyniškai parašytas ir imperijos įstatymų kodeksas. Skriptoriumuose perrašomi antikos ir bibliniai tekstai supaprastintu, lengvu lotynišku raštu, vadinamu *karolingų mažasis* arba *karolingiškas minuskulas* (lot. *minusculus* – mažytis), tampa populiarūs visoje imperijoje. Šis naujasis raštas, turėjęs aiškias, atskiras ir lengvai perskaitomas raides, tvarkingą rašymo ir sakinių išdėstymo eilutėmis grafinę struktūrą, tapo pagrindu beveik visai šiandienei Europos raštijai. Karolio Didžiojo kultūros politikos atgaivinta klasikinė antikos literatūra ir mokslo sistema, pagrįsta *septynių laisvųjų menų* idėja, buvo naudinga formuojant naują imperijos valdančiųjų klasę, tiek pasauliečius aristokratus, tiek įvairių luomų dvasininkus.

Karolingų laikais svarbiausios mokyklos buvo įsteigtos Tūre, Orleane, Reimse, Korbi, Šartre, Sent Galene ir kituose miestuose. Jos tapo ne tik mokymo, bet ir mokslo įstaigomis.

Šios mokyklos turėjo geras bibliotekas ir skriptoriumus, juose dirbo žymūs to meto mokslininkai ir pedagogai.

Vakarų Europos kultūros istorijoje šis laikotarpis vadinamas ankstyvuoju Renesansu, davusiu pradžią filosofijai, kuri apibūdinama *ankstyvosios scholastikos* vardu.

Išvados

1. VIII a. Britų salose susiformavo bendra religinio mokymo ir mokslinių studijų sistema, tapusi europinės mokyklos prototipu. Mokslinėje veikloje ir pedagoginėje praktikoje buvo remiamasi septynių laisvųjų menų programa. Svarbiausias šios sistemos bruožas – kryptingas ir sistemingas antikos teorijų, idėjų atrinkimas ir transformavimas, kuriant krikščionybės siekiams pritaikytą asmenybės ugdymo modelį.
2. Karolingų laikotarpio mokykla septynių laisvųjų menų disciplinas traktavo kaip prope-deutines filosofiniam pasaulio ir Dievo suvokimui. Teologai, interpretuodami septynis laisvųjų menų dalykus kaip septynias Dievo dovanas, pabrėžė antikos mąstytojų ir katalikų mokymo svarbą jaunuomenės lavinimui. Šie menai, filosofų ir teologų išstobulinti, tampa Katalikų Bažnyčios gynėjais kovojant su erezijomis.
3. Karolio Didžiojo dvare įkurta *Palatine* mokykla, viduramžių universitetų modelis,
4. Karolingų mokykla, ugdydama visapusišką asmenybę, į mokymo technologiją įtraukė dialoginio mąstymo elementus. Alkuino parašytuose vadovėliuose skiriama dėmesio ne tik mokomojo dalyko žinioms, bet ir mokyimo logikai, metodikai ir gramatikos studijoms. Dėstydamas kiekvieną dalyką, Alkuinas vartodavo daug metaforų, parafrazių, palyginimų, perkeltinių reiškinių, daug socialinių ir kultūrinių sąvokų, kurias Karolingų imperijoje privalėjo žinoti kiekvienas išsilavinęs žmogus.
5. Alkuino įvykdyta švietimo reforma keitė požiūrį į pedagoginį procesą, iškeldama protingos ir dorovingos asmenybės ugdymo svarbą. Pagrindęs septynių laisvųjų menų programos pranašumus ir jai įgyvendinti pasitelkęs sokratiškąjį ugdymo metodą, Alkuinas žadino ugdytinių komunikavimo įgūdžius, rengė išsilavinusią imperijos valdančiųjų klasę: pasauliečius aristokratus ir dvasios ganytojus.

LITERATŪRA

Alcuini. *Disputatio de vera philosophia* // *Patrologiae latine*, t. 101. Paris, 1863.

Alcuini. *Grammatica* // *Patrologiae latine*, t. 101. Paris, 1863.

Alkuinas. Kilmingiausiojo karališkojo jaunuolio Pipino pokalbis su mokytoju Albinu // *Naujasis Židinys-Aidai*, 1993, Nr. 11.

Archer M. *Stained Glass*. London, 1979.

Baeda Venerabilis. *De natura rerum* // *Patrologiae latine*, t. 90. Paris, 1863 (A. Maceinos vertimas. Žr. Maceina A. *Pedagoginiai raštai*. Vilnius, 1992).

Copleston F. SJ. *A History of Philosophy*, vol. II, *Mediaeval Philosophy*, part I, *Augustine to Bonaventure*. New York, 1962.

- Dictioner du Moyen Age. Paris, 2002.
- Einhardas. Karolio Didžiojo gyvenimas. Vilnius, 2005.
- Encyclica de literis colendis (787) // История Средних веков: от Карла Великого до крестовых походов (768–1096) / Сост. М. М. Стасюлевич. Санкт-Петербург, 2001.
- Esmaitis. Pedagogikos istorija. Kaunas, 1930.
- Gilson E. History of Christian Philosophy in the Middle Ages. London, 1989.
- Gilson E. La Philosophie au Moyen Âge. Paris, 1947. Žr. vertimą į rusų kalbą. Maskva, 2004.
- Gobis. J. Trumpas pedagogikos istorijos kursas. Kaunas, 1930.
- Histoire de la philosophie, I vol 2. Antiquité – Moyen Âge. Sous la direction de Parain B. France, 1969.
- Karsavinas L. Europos kultūros istorija. T. 2. Kaunas, 1933.
- Libera A. de. La Philosophie médiévale. Paris, 1998.
- Kardelis N. Mįslė Karolingų epochoje: pasaulio atraižinio šifras // Naujasis Židinys–Aidai, 1993. Nr. 11.
- Maceina A. Pedagoginiai raštai. Kaunas, 1990.
- Petrauskas R. Apie valdovą ir jo biografą // Einhardas. Karolio Didžiojo gyvenimas. Vilnius, 2005.
- Rouche M. Histoire générale de l'enseignement et de l'éducation en France. France, 2003.
- Vignaux P. Philosophie au Moyen Âge. Paris, 2004.
- История Средних веков: от Карла Великого до крестовых походов (768–1096) / Сост. М. М. Стасюлевич. Санкт-Петербург, 2001.

CAROLINGIAN RENAISSANCE: SCHOOLS AND FEATURES OF EDUCATION

Dalia Marija Stančienė, Juozas Žilionis

Summary

In the history of European culture the *Carolingian Renaissance* is a very special period of consolidation and transformation of an ancient cultural and educational heritage, which took root in the lands of the Franks ruled by Charlemagne. Such remarkable scholars and teachers as Benedict Biscop, the Venerable Bede and Alcuin worked during that period. They opened schools, established libraries and other cultural institutions. Alcuin supervised the Carolingian reform of education and wrote didactic textbooks in

which, along with the presentation of the subject-matter, he discussed the purposes, motives and methods of learning. The schoolwork, presented in the textbooks, was closely connected with the cultural facts, which had to be known by each well-educated citizen of the Carolingian Empire. The education was based on the Seven Liberal Arts program and Socratic Method of teaching, which had to inspire disciples for dialogue as well as the individual search for truth, for self-learning and teaching.

Gauta 2006 01 16

Priimta 2006 07 12